

Зоран ЈОКСИМОВИЋ

ВАЉЕВСКИ „АБРАШЕВИЋ” У 1945. ГОДИНИ

(Обнављање рада, чланство, уметнички програми и финансије*)

Једно од још недовољно разјашњених питања из осамдесетогодишње историје ваљевског „Абрашевића” (основан крајем 1905. године), јесте и питање када је ово културно-уметничко друштво обновило свој рад после ослобођења, тј. после другог светског рата. У рефератима Милоша Милановића, дугогодишњег секретара и председника друштва, читаним на свечаностима организованим поводом 45. годишњице и поводом 50. годишњице рада, као и неким писаним сећањима других савременика, тврди се да је „Абрашевић” обновио своју активност одмах по ослобођењу Ваљева, дакле после 15. септембра 1944. године.¹

Овај податак није био заснован на документима, него на увек несигурним сећањима. Треба, међутим, рећи да је у то време било уобичајено да се не траже документа него да се потребни подаци црпе из сећања појединаца или на групним састанцима. Тако су и поменути реферати настајали и усвајани као тачни. Примера ради, на седници Управе „Абрашевића”, 20. јануара 1949. године, одлучивано је ко ће поднети „реферат за прославу”, па је „након краће дискусије донета одлука да реферат спреми и одржи секретар друштва Милош Милановић, пошто он познаје најбоље рад друштва, јер је у истоме секретар од 1932. године”, а на седници од 5. фебруара „Милановић износи да је припремио реферат о четрдесетпетогодишњем раду нашег друштва”, па „Управа прегледа речени реферат и констатује да је врло добар, и одобрава да се да на друштвеној прослави”.²

---

* Раније смо објавили: Зоран Јоксимовић: „Шездесет црвених година” (хроника КУД „Абрашевић” 1905—1941). „Гласник”, бр. 4—5 1969. године; Др Жарко Јовановић: „Црвена позорница ваљевског „Абрашевића” (1905—1914) „Гласник” бр. 17. 1982. године и „Ваљевски „Абрашевић” у првим борбеним редовима радничке класе између два светска рата (1919—1941)”, „Гласник” бр. 18, 1983. године.

1. Реферати и сећања у архиви КУД „Абрашевић”.

2. Записници са годишњих скупштина и седница управа воде се у свесци почев од 16. фебруара 1947. године. Свеска записника у архиви Друштва.

На тврдњу да је „Абрашевић” почео свој рад одмах по ослобођењу Ваљева, Милановића је могла да наведе чињеница што су чланови предратног „Абрашевића” — они који нису били на фронту него на позадинским задацима у граду — појединачно активно учествовали у Културно-просветној екипи Окружног народноослободилачког одбора или у Великом оркестру Окружног одбора Јединственог народноослободилачког фронта, који су од октобра 1944. до маја 1945. године извели велики број приредби разноврсног садржаја у Ваљеву и околним местима.³

Ми смо, пак, утврдили да се „Абрашевић” као друштво поново организовао петнаестак дана по завршетку последњих борби другог светског рата на тлу Југославије. Дакле, то је могло бити једног од последњих дана маја или 1. јуна 1945. године. Потврду за ово нашли смо у листу „Све за победу” и у књизи „Благајне” Друштва.⁴

Седмични лист „Све за победу” у свом 17. броју од 7. јуна 1945. године, у информацији под насловом „Скупштина „Абрашевић””. између осталог пише: „Ваљевски интелектуалци, а нарочито просветни радници нису се показали довољно активни од ослобођења до данас. Па и на оснивачкој скупштини „Абрашевића” из подружнице просветних радника био је присутан само један друг...” Из овога се јасно види да је реч о оснивачкој скупштини, првој после ослобођења.

Благајничка књига „Абрашевића” вођена је од 1. јуна 1945. године. На првој страници је овални печат са текстом „Радничко-наместеничко културно уметничко друштво „Абрашевић” Ваљево”. Првог јуна улаз у благајну био је „од разних лица — уписнина 1.475, од разних лица — чланарина 2.995” динара. Пошто је уписнина стајала 5 динара, израчунали смо да се на самом почетку, можда и на дан оснивачке скупштине, у „Абрашевић” уписало 295 чланова, што за оно време никако није мали број и што је представљало знатну потенцијалну извођачку снагу, без обзира на констатацију у новинама да је скупштини присуствовао само један интелектуалац из редова просветних радника. Из расположивих података не може се тачно утврдити колико се уписало радника а колико осталих. С правом претпостављамо, пошто је реч о „радничко-наместеничком” друштву, да је међу 295 чланова било и наместеника (чиновника, службеника), што потврђују касније уплате уписнине и чланарине „чинов(ника) Јав(ног) тужилаштва”, „банкар(ских) чинов(ника)”, „намест(еника) Електричне централе” итд.

У благајничкој књизи навођено је да су чланарина, уписнина и прилози добијани „од разних лица”. Само у четири случаја наведе-

---

³ Види прилог мр Милана Трипковића „Културно-просветне прилике у ослобођеном Ваљеву (септембар — децембар 1944)”, „Гласник” бр. 1. 1967. године.

⁴ Књига благајне у архиви Друштва. Овде и даље, уколико није друкчије наведено, подаци су из књиге благајне. У истој свесци су и записници са годишњих скупштина и седница управа.

ни су колективни (чланови из Јавног тужилаштва, Хипотекарне банке, Електричне централе и Финансијске подружнице). Најмањи број чланова је појединачно плаћао уписнину и чланарину: Косара Јањушевић, Здравко Спасојевић, Лазар Николић, Борђе Јешић, Влајко Стојаковић, Гојко Аврамовић, Цана Андрић, Десанка Баћановић, Мирко Оташевић, Јуре Радић, Марија Вујановић, Милош Милановић, Миодраг Лазић, Момчило Опачић, Радмила Петровић, Десанка Лазић, Михаило Стаматовић, Здравко Савковић, Славко Јојић и Загорка Јојић. Поред наведених тешко је утврдити ко су остали чланови „Абрашевића“ у 1945. години. До имена свих 295 чланова, уписаних 1. јуна, нећемо доћи ако наведемо и списак награђених поводом 45. годишњице рада „Абрашевића“. Наиме, тада су додељене дипломе „старим предратним и послератним члановима, који су се кроз цело време рада у друштву, несебично залагали и све обавезе извршавали 100%“. Ипак, ево њихових имена, по записнику „како следи:

1. Борђе Јешић, опанчарски радник, сада директор млина, у „Абрашевићу“ од 1932. године.
2. Милош Милановић, кројачки радник, сада шеф соц. осигурања, у „Абрашевићу“ од 1932. год.
3. Миодраг Јевтовић (буга), обућар, у „Абрашевићу“ од 1909. г.
4. Споменка Ристивојевић, домаћица, у „Абрашевићу“ од 1932. године.
5. Мица Радовић, домаћица, у „Абрашевићу“ од 1932. године..
6. Ангелина — Боса Јешић, домаћица, у „Абрашевићу“ од 1934. године.
7. Лепосава Продановић, домаћица, у „Абрашевићу“ од 1935. године.
8. Никола Пиргић, абација, певач, од 1903. године.
9. Богдан Рајчић, проф. музике, хороваћа „Абрашевића“ од 1945. године.
10. Радисав Лазаревић, руководиоца драмске секције од 1945. године.
11. Богољуб Параментић, певач од 1930. године.
12. Миливој Гаковић, у „Абрашевићу“ од 1932. године.
13. Владимир Костић (Шангај), пева од 1928. године.
14. Славко Вакар, пева од 1930. године.
15. Марко Опачић, у „Абрашевићу“ од 1932. године.
16. Драгутин Миличић, кројач, пева од 1903. године.
17. Илија Перовић, молерски радник, у „Абрашевићу“ од 1932. године.
18. Никола Стојковић, кројач, пева од 1919. године.
19. Петар Пајић, бојација, пева од 1903. године.
20. Немања Протић, судија, у „Абрашевићу“ од 1945.
21. Лола Божић, у „Абрашевићу“ од 1945. године.
22. Ратомир Савић, службеник, у „Абрашевићу“ од 1946.
23. Јулка Поповић, радница, у „Абрашевићу“ од 1946.

24. Аца Ранисављевић, столарски радник, у „Абрашевићу“ од 1945. године.
25. Момчило Пајић, бојација, у „Абрашевићу“ од 1945. године.
26. Милош Миличић, кројач у „Абрашевићу“ од 1945.
27. Света Трифуновић, службеник, у „Абрашевићу“ од 1945. године.
28. Малиша Савић, службеник, у „Абрашевићу“ од 1945. године.
29. Јанко Крстић, службеник, у „Абрашевићу“ од 1946. године.
30. Душан Милошевић, службеник, у „Абрашевићу“ од 1946. године”.⁵

У трагању за именима чланова Друштва у 1945. години може нам помоћи и записник са седнице Управе када су утврђени „чланови којима ће се доделити дипломе“ поводом прославе 45. годишњице „Абрашевића“ из целе Србије” 1950. године. Тада је одлучено „да се доделе дипломе свима заслужним члановима који су живи од 1905. год., као и сада заслужним а активним члановима друштва. Пошто се располаже са подацима о живим и заслужним члановима, стога ће се извршити групација на овај начин: 1905—1912, 1918—1921, 1922—1929. У овим је цифрама обухваћено време када је награђени члан ступио у друштво. Даље, од 1932. а који и данас активно раде у друштву. 1932—1940. који више нису активни у друштву. 1944—1948. који више нису активни у друштву јер живе у другом месту. Као и активним и заслужним члановима друштва који раде од 1945. год.”⁶ У записнику су затим дата имена чланова по наведеним временским периодима. У групацији „од 1932. год. а и данас су активни“ налазе се: Споменка Ристивијевић, домаћица, Борбе Јешић, млинарски радник, Милош Милановић, кројачки радник, Мица Радовић, домаћица, Ангелина — Боса Јелић, домаћица, Лепосава Продановић, домаћица, Марко Опачић, месарски радник, Илија Перовић, молерски радник, Аца Вилотић, молерски радник, Бата Митић, фотограф, Крста Вилотијевић, пекарски радник, Миливој Ралетић, столарски радник и Никола Митровић, обућарски радник; у групацији „од 1944. год. радили а сада нису активни“ налазе се: Богољуб Параментић, службеник, Малиша Савић, службеник, Душан Милошевић, службеник, Надежда Милошевић, службеник, Милош Стојановић, кројачки радник, Софија Кораћ, Десанка Сирочић, Милица Станаревић, Бранка Марјанац, Милка Симовић, Бранка Вукобрат, Мира Гвозденовић и Јелена Хрњазовић — кројачке радионице, Марија Сендић, наставница народних игара, Милован Петрић, опанчарски радник, Јелица Кача-

⁵ Записник са седнице управе од 20. јануара 1949. године. — Управа је била прогласила 1948. годину као јубиларну, 45. годишњицу оснивања Друштва, узевши за почетак рада 1903. годину када су основани Радничко певачко друштво и Драмска секција чијим је спајањем крајем 1905. настао „Абрашевић“. Због кашњења са припремама програма, прослава је одржана у јануару 1949. године. „Абрашевић“ ће обележити и своју праву 45. годишњицу 1950. године, али ће то у записницима водити као годишњицу и прославу „Абрашевића из целе Србије“.

⁶ Записник са седнице управе од 15. децембра 1950. године.

ревић и Вера Качаревић, кројачке раднице и Драган Самарџић, кројачки радник; у групацији „од 1945. год. а и данас су активни” наведена су следећа лица: Богдан Рајчић, хоровађа, Радисав Лазаревић, руководиоца драме, Живота Ташић, руководиоца фолклора, Никола Пиргић, абацијски радник, Петар Пајић, бојација, Љубомир Ивковић, свештеник, Драги Миличић, кројач Никола Стојковић, кројач, Влада Костић, келнер, Славко Вакар, металски радник, Лола Божић, радница, Ратомир Савић, службеник, Јулка Поповић, радница, Аца Ранисављевић, столарски радник, Момчило Пајић, бојацијски радник, Света Трифуновић, службеник, Милош Миличић, кројач, Јанко Крстић, службеник, Цана Зарић, домаћица, Станија Марковић, службеница, Зора Јањушевић, кројачка радница, Деса Лазич, службеница, Смиља Обрадовић, учитељица, Велика Мартиновић, службеница, Цана Милатовић, кројачка радница, Рада Тимић, кројачка радница, Бранко Јовановић, службеник, Миле Савић, службеник, Стаменко Војиновић, кројачки радник, Марица Штулић, службеница, Ана Радовић, кројачка радница, Деса Дамњановска, службеница, Момчило Зиндовић, кројачки радник, Веселин Николић, судија, Радмила Томић, домаћица, Даница Јечменица, радница, Олга Митровић, фризерска радница, Вера Гавриловић, кројачка радница, Драган Гавриловић, браварски радник, Биса Милошевић, службеница, Љубица Макаревић, фризерска радница и Драган Лукић, службеник.

Који су чланови изабрани, на оснивачкој скупштини, у Управи, ко је био први председник и први секретар — на основу расположивих података не можемо утврдити. Записник са оснивачке скупштине није сачуван, као ни записници са седница Управе током 1945. године. На основу каснијих записника, са скупштина и седница Управа, који се уредније воде од 16. фебруара 1947. године, можемо скоро са сигурношћу претпоставити да је први председник био Борбе Јешић, млинарски радник, а први секретар Милош Милановић, кројачки радник. Јешић је од 1947. до 1960. године највише пута узастопно биран за председника, а Милановић од 1932. до 1960. најчешће је биран за секретара, по чему закључујемо да су на ове функције изабрани и на оснивачкој скупштини 1945. године.

Током 1945. године у „Абрашевићу” су формиране: хорска, драмска, фолклорна, рецитаторска секција и техничка секција. Руководилац драмске секције је аматер Радисав Лазаревић који бесплатно режира скечеве. Рецитаторском секцијом руководи аматер Васа Грубјешић. Руководилац хорске секције је професор музике Богдан Рајчић, којем се за стручан рад плаћа месечни хонорар од 1.000 динара. Фолклорну секцију увежбава Марија Сендић, наставница народних игара, којој је једном, у октобру, исплаћен хонорар од 500 динара. „Абрашевић” није имао свој оркестар, па су ангажовани постојећи оркестри у граду: Живорада Кнежевића коме је за услугу исплаћено 1.350 динара, и Жике Мемића, коме је исплаћено 600 динара, обојици у септембру.

Летњи месеци су протекли у одабирању и припреми програма за прву приредбу коју ће „Абрашевић” извести после 1940. године.⁷ Приредба је дата на дан прве годишњице ослобођења града. Хроничар локалног листа кратко је забележио: „Радничка уметничка група „Абрашевић’ приређује у знак прославе годишњице ослобођења Ваљева свој први концерт у сали Синдиката 15. ов. м. у 8 час. увече”.⁸ Критичког одзива на ову приредбу, бар у новинама, није било.

До краја године „Абрашевић” је још неколико пута приказивао своје програме пред публиком: два пута у Ваљеву и једном у селу Бурђевцу, где су чланови стигли раније и у духу времена преко дана помагали земљорадницима у берби кукуруза а увече извели концерт.

Не може се тачно утврдити колико је приредби дато у Ваљеву. Забележене су приредбе од 23. септембра, 12. и 15. децембра, а има индиција да су неке приредбе одржане у октобру и новембру.

У октобру локални лист констатује да Друштво има мали број чланова иако је у граду у синдикалну организацију учлањено око 2.500 радника и намештеника, „па је решено да управе подружница активирају више чланове за културно-уметнички рад”.⁹ Овде се вероватно мислило на мали број чланова извођача програма, јер, видели смо, у Друштво се још на оснивачкој скупштини уписало 295 чланова.

Једна „Абрашевићева” приредба, одржана крајем октобра или почетком новембра, изазвала је и прву јавну критику политике коју је водила управа. Критика се појавила почетком новембра у локалном листу и односила се на високе цене улазница: „Прошле године цене су биле приступачне, док се сада осећа нека тенденција на подизању цена улазница. Тако су се цене попеле и на 20 динара по особи и што је најчудније то је први учинио „Абрашевић’! — те је приличан број радника и намештеника одбијен овом ценом”.¹⁰

Крајем године објављена је и прва критичка оцена једне „Абрашевићеве” приредбе: „... Уметничка група „Абрашевић’ је 15. о. м. (децембра — прим. писца) изашла пред нас са једним скромним програмом. Не би се могло рећи да се није уложило труда, али с обзиром на уметнички ниво приредби, одржаваних првих месеци по ослобођењу, осећа се опадање. Осетило се да програм није унапред смишљено одабран него да је „скрпљен” на брзину. Уопште је наша грешка у задње време спремање програма на брзину. Не мислим овде да хор није био добар, али песме су већ старе и публици добро познате. Тако исто и песме певане у дуету, иако су лепе, могли смо пранаћи нешто новије ... Скеч је био врло добар, актуелан, борба против шпекулације. „Црноберзијанци на суду” су нам приказали неколико по-

7 Крајем децембра 1940. године забрањен је рад напредног УРС-а, па и „Абрашевића”.

8 „Све за победу” бр. 31, Ваљево 13. септембар 1945.

9 Исто, бр. 35, од 11. октобра 1945.

10 Исто, бр. 41, од 7. новембра 1945.

литичких шпекуланата, јунака кад су у 'свом елементу' али зато бедно снисходљивих и сервилних пред судом. Глумци су били добро одабрани и одговарали су улогама ... Сам почетак био је некако мртав а глумци су једноставно рецитовали напамет научене улоге ... Сматрам да у будуће програм морамо унапред припремити, одабрати га, уметнички ниво уздићи и не понављати оно што смо већ чули ..."¹¹

Судећи по благајничкој књизи, „Абрашевић” се у 1945. години издржавао искључиво од уписнине, чланарине и прилога својих сталних и помажућих чланова. Забележено је да је имао на име камате 40,5 динара, једнократну помоћ од Градског НО Ваљево за купљени материјал за завесу 111 динара, од приредбе 23. септембра 3.234 динара и од приредбе 12. децембра 4.208 динара. Приходи су износили: у јуну 4.535 динара, у јулу 2.591,50 динара, у августу 2.940 динара, у септембру 13.414 динара, у октобру 1.300 динара, у новембру 760 динара и у децембру 5.952 динара.

Од народних власти (сем наведене једнократне помоћи) и друштвено-политичких организација, па чак ни од оснивача Месног синдикалног већа „Абрашевић” у 1945. години није добио ни динара на име дотација или помоћи за рад. Шта више, у даљем тексту ће се видети да је „Абрашевић” новчано помагао друге, међу њима и синдикат.

Пошто је „Абрашевић” 1945. године почео да своју кућу кући испочетка, занимљиво је да наведемо и његове расходе, тј. за шта је трошио новац добијен од уписнине, чланарине, прилога својих чланова и улазница са приредби.

У јуну је утрошено 984,50 динара и то: помоћ Културно-просветној екипи у Ваљеву, београдској књижари „Слово” за 7 комплета позоришних карата, ваљевској књижари „Култура” за купљене књиге, Јеленку Веселиновићу за штимовање клавира, за разни канцеларијски материјал, Богољубу Параментићу за 1 рам и 1 фирму, Омладинској књижари за три књиге, за разни материјал и за 1 флашу мастила за пресу.

У јулу су издаци износили 1.037 динара: штампарији „Славуј” за чланске карте, Омладинској књижари за три свеске и 1 литар мастила, као и за израду једног гуменог печата.

У августу је утрошено 4.663 динара: хоровођи Богдану Рајчићу хонорар за јун и јул, Китановићу за разни материјал, Алекси Нешковићу за оправку браве и прилог Месном синдикалном већу (2.000 динара).

У септембру је потрошено 7.164 динара: М. Благојевићу за 6 комада алки, лак за рамове, књижару Матићу за разни материјал, Петру Пајићу за бојење завесе, Борћу Јешићу за алке, Пропагандном одељењу ОНО за оглас, Омладинској књижари за пет блокова, Пореској управи, Борћу Јешићу за конопац за завесу, хонорар хоровођи Богдану Рајчићу за август и септембар, Живораду Кнежевићу за ор-

---

¹¹ Исто, бр. 48, од 22. децембра 1945.

кестар, опет Пореској управи, Жики Мемићу за оркестар, Омладинској књижари за пет блокова, Пропагандном одељењу ОНО, Градском НО Ваљево и Евгенију Нешићу Ваљево.

Октобарски трошак износио је 6.500 динара: руководиоцу фолклора Марији Сендић, К. Урошевићу за капе, Е. Нешићу, хонорар за октобар Богдану Рајчићу, прилог Месном синдикалном већу (3.000 динара) и Градском одбору Јединственог фронта за Изборни фонд (1.000 динара).

У новембру је издато само 48 динара Омладинској књижари у Ваљеву.

У децембру је утрошено укупно 7.833 динара: Николу Мелникову за преписивање нота, такса Пореском одсеку, прилог Месном синдикалном већу Ваљево (4.000 динара), Богдану Рајчићу хонорар за новембар и децембар.

Иако није примао дотације за свој рад, иако је из својих средстава дотирао друге, „Абрашевић” је 1945. годину завршио са позитивним финансијским резултатом. „На дан 12. јануара 1946. године Надзорни одбор прегледао је књиге благајне и констатовао да су сви приходи и расходи правилно књижени и да се стање готовине слаже са стањем у књигама”. Чланови Надзорног одбора били су Богдан Рајчић, Малиша Савић и Аца Вилотић. На дан 31. децембра 1945. године „Абрашевић” је имао вишак прихода над расходима 3.123 динара, и то у готову 1.908 динара и улог код Државне хипотекарне банке 1.215 динара. „Записник о примопредаји благајне извршен на дан 16. јануара 1946. између Божидарке Терзић као предаваоца и Малише Савића као примаоца”.